

СКЛАДОВІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗА ІЄРАРХІЄЮ ЇЇ РІВНІВ

Розглянуто складові, що формують конкурентоспроможність України, її регіонів та окремих підприємств, а також передумови підвищення конкурентоспроможності за результатами оцінки та аналізу конкурентних переваг за різними ієрархічними рівнями

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку національної економіки характеризується динамічними змінами орієнтирів та пріоритетів у стратегіях економічного розвитку. Комплексною проблемою є низькі рівні конкурентоспроможності промисловості, ефективності виробництва та інноваційного розвитку. Недостатня конкурентоспроможність промисловості є однією з основних загроз національній безпеці держави [1, 2].

У 2010 р. темпи зростання обсягів виробництва промислової продукції в Україні склали 111,2 % і досягли рівня 2004 р. У 2005-2009 рр. темпи зростання означеного показника досягли відповідно 103,1 %, 106,2 %, 107,6 %, 94,8 %, 78,1 %, а за січень-вересень 2011 р. – 108,6 % [3]. Динаміка економічних показників свідчить про нагальність розв'язання проблеми забезпечення стабільного розвитку країни, окремих галузей і підприємств.

Визнано, що Україна забезпечується промисловими товарами власного виробництва лише на 60-65 відсотків, інноваційною продукцією – на 25-30 відсотків, а показники ефективності промислової діяльності значно нижчі за рівень розвинутих країн Європи, зокрема продуктивність праці – в 7-10, споживання матеріальних та енергетичних ресурсів – у 2-3 рази [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз причин коливання основних економічних характеристик та шляхи розв'язання проблеми забезпечення стабільного розвитку пов'язані, перш за все, з темпами підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств, які є ланками системи національної і регіональної економіки.

Практично всі дослідники теорії управління займаються різними аспектами конкурентоспроможності, зокрема означені проблеми присвячені роботи Л. Абалкіна, О. Амоші, І. Ансоффа, Дж. Блайта, Д. Джоббера, П. Дойля, О. Жамойди, Н. Ізосимової, Дж. Еванса, Ф. Котлера, Є. Лазареві, Й. Ліфіца, М. Портера, А. Стрікланда, А. Томпсона, Р. Фатхутдінова та ін. Проте, все ще актуальним залишається дослідження взаємозв'язку конкурентоспроможності на різних рівнях управління у контексті забезпечення та підтримки її достатнього рівня.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження складових, що формують конкурентоспроможність України, її регіонів та окремих підприємств, а також передумов підвищення конкурентоспроможності за результатами аналізу та оцінки конкурентних переваг за різними ієрархічними рівнями.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як відомо, конкурентоспроможність різних рівнів між собою взаємопов'язана [4, 5], тобто ієрархія являє собою ланцюжок: конкурентоспроможність підприємства, галузі, регіону, держави.

Таблиця 1. Вагомість трьох основних груп складових на кожній стадії розвитку

Субіндекс	Стадія факторної орієнтованості, %	Стадія орієнтованості на ефективність, %	Стадія орієнтованості на інновації, %
Базові вимоги	60	40	20
Підсилювачі ефективності	33	50	50
Фактори розвитку та інноваційного потенціалу	5	10	30

За цим підходом Україна знаходиться на стадії 2 – орієнтованості на ефективність. А найважливішими сферами конкурентоспроможності є базові вимоги (дуже важливі) та підсилювачі ефективності (критичні).

Загальні характеристики складових конкурентоспроможності країни зазвичай складаються за тенденціями розвитку регіонів.

А відтак для визначення шляхів підвищення ефективності функціонування промислових підприємств, проведемо дослідження рівнів конкурентоспроможності України, окремих регіонів та передумов підтримки достатнього рівня конкурентоспроможності кожного підприємства.

З 2004 р. Всесвітнім економічним форумом оприлюднюється рейтинг за індексом конкурентоспроможності, який враховує дванадцять ключових факторів: стан державних та приватних інститутів, розвиток інфраструктури, макроекономічну ситуацію, стан охорони здоров'я та початкової освіти, якість вищої освіти та перепідготовки кадрів, ефективність ринку, ефективність ринку праці, розвиток фінансових ринків, оснащеність новими технологіями, обсяг ринку, інновації [6, 7].

У рейтингу за 2009-2010 рр. Україна зайняла 82-у позицію, яка є значно нижчою, ніж у 2006-2008 рр. (69-е, 73-е і 72-е місце відповідно) [8]. Рейтинг України суттєво погіршився за трьома складовими: макроекономічна стабільність (зниження на 15 пунктів), рівень розвитку фінансового ринку (зниження на 21 пункт) та оснащеність новими технологіями (зниження на 15 пунктів) [9, 10]. Ці напрями завжди були для України найменш конкурентоспроможними і на сьогодні вони є стримуючими факторами розвитку національної економіки, економіки її регіонів і кожного окремого підприємства.

Не менш важливим для формування рівня конкурентоспроможності є ефективність державної політики, яка забезпечується якістю інститутів, проте саме вона є найбільш проблемною для України. Опитування представників бізнесу показало їх думку щодо неефективності дій уряду, зокрема стосовно адміністративного навантаження на бізнес. Взагалі, опитування керівників підприємств стало суттєвим фактором зниження рейтингу України, оскільки в роки криз саме вони відчують їх вплив на економічні процеси та проблеми бізнесу. Низька оцінка державних інститутів відображає системні проблеми держави.

Є складові, за якими Україна покращила рейтинг. До них слід віднести ефективність ринку праці (покращення на 5 пунктів), розмір ринку (на 2 пункти), інфраструктура (на 1 пункт).

За показниками глобальної конкурентоспроможності виділяють стадії розвитку [8] (табл. 1).

У 2010 р. Фондом "Ефективне управління" було розраховано індекс конкурентоспроможності двадцяти адміністративно-територіальних одиниць України (табл. 2) [10]. За статистичними даними саме ці регіони виробляють біля 90 % українського валового внутрішнього продукту.

Таблиця 2. Індекс регіонів України 2010 р. у міжнародному контексті

Регіон	Середній бал	Рейтинг
Київ	4,21	59
Дніпропетровська область	4,12	65
Закарпатська область	4,09	67
Львівська область	4,09	69
АР Крим	4,06	72
Донецька область	4,06	73
Харківська область	4,04	76
Полтавська область	3,98	87
Середній індекс по Україні	3,97	82
Черкаська область	3,96	88
Хмельницька область	3,96	89
Запорізька область	3,95	92
Одеська область	3,94	95
Луганська область	3,92	96
Херсонська область	3,90	99
Волинська область	3,88	102
Рівненська область	3,87	103
Івано-Франківська область	3,86	104
Сумська область	3,85	106
Житомирська область	3,84	107
Вінницька область	3,77	111

За рівнем конкурентоспроможності, середній бал якої визначає позицію регіону, можна поділити регіони України на три умовні групи.

Як видно з табл. 2, лідером з середнім балом 4,21 є м. Київ, далі з балом 4,12 йде Дніпропетровська область. 67 та 69 позиції у міжнародному рейтингу займають Закарпатська та Львівська області, 72 та 73 позиції – АР Крим та Донецька область і 76 позицію – Харківська область.

До другої групи відносяться регіони, індекс конкурентоспроможності яких близький до середнього показника всіх 20 областей (3,97 бали): Черкаська (3,96), Хмельницька (3,96), Запорізька (3,95), Одеська (3,94), Луганська (3,92) та Херсонська (3,90) області.

В третій групі знаходяться області, які зайняли найнижчі позиції, зокрема: Волинська (102 позиція), Рівненська (103 позиція), Івано-Франківська (104 позиція), Сумська (106 позиція), Житомирська (107 позиція), Вінницька (111 позиція) області.

Зведення різних характеристик до однієї таблиці (табл. 3) дозволяє порівняти позиції різних регіонів України, їх конкурентні переваги та найбільш суттєві фактори, що впливають на умови розвитку промисловості, підприємництва і інших сфер діяльності. За такими складовими як ефективність ринку товарів, рівень розвитку бізнесу, інновації спостерігається достатньо значний розмах значень.

Таке узагальнення доводить, що окремі регіони мають різні умови функціонування та дає можливість визначитися з напрямками покращення тієї чи іншої складової і конкурентоспроможності регіону в цілому.

Проте, не зважаючи на суттєву різницю між характеристиками складових конкурентоспроможності регіонів, вони мають практично однакові сильні та слабкі сторони. Перш за все, це відноситься до стану охорони здоров'я та початкової освіти, інституційного середовища та розвитку бізнесу. Ще одним фактором, що спричиняє коливання рівня конкурентоспроможності є те, що в розрахунках використовується як відкриті статистичні дані, так і результати опитування керівників підприємств, думка яких суб'єктивна, але вона суттєво впливає на рівень рейтингу.

Таким чином, можна констатувати, що низький рівень конкурентоспроможності України та окремих регіонів пояснюється впливом таких факторів [1]: системна невідповідність інституціональної будови промислового комплексу вимогам постіндустріального устрою; недостатня ефективність діяльності промислового

комплексу та механізму управління ним; невідповідність макроекономічної ситуації інноваційному розвитку промисловості; застарілий організаційний устрій промисловості; неефективна галузева структура промислового виробництва – дві третини загального обсягу промислової продукції становлять сировина, матеріали та енергетичні ресурси; зношеність основних фондів; дефіцит освічених робітничих кадрів; недосконалість механізму нормативно-правового забезпечення розвитку промисловості.

Запропоновані параметри розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності та інші підходи [11] до оцінки конкурентоспроможності дають можливість визначитися з її об'єктивним рівнем та використати для співставлення з умовами розвитку інших регіонів і пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності на різних рівнях.

Як видно з табл. 3, Дніпропетровська область входить до умовної групи лідерів та займає 65-е місце в міжнародному рейтингу. Серед регіонів України вона посідає друге місце. Дніпропетровська область має населення станом на 01.09. 2011 р. 3,32 млн. чол. Частка регіону в валовому внутрішньому продукті України складає приблизно 11 %. Валовий внутрішній продукт у 2009 р. досяг рівня 93331 млн. грн., а на одну особу – 27737 грн. [12], що майже на 50 % вище загальнонаціональних показників. Зважаючи на загальноприйняті підходи щодо поділу регіонів за стадіями розвитку (табл. 1) та за рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення, можна стверджувати, що Дніпропетровська область знаходиться на позиції переходу з 1-ої до 2-ої стадії (у цьому випадку за порогами доходів для встановлення стадії розвитку економіки ВВП на душу населення становить 2000-3000 дол. США) [8].

За складовими індексу глобальної конкурентоспроможності Дніпропетровська область посідає різні позиції [8] (табл. 4).

Таблиця 4. Індекс глобальної конкурентоспроможності Дніпропетровської області

Субіндекси	Відносна позиція (з 20)	Відносна позиція (з 152)
Загальні вимоги	4	82
Державні та приватні інститути	13	109
Інфраструктура	2	67
Макроекономічна стабільність		101
Охорона здоров'я і початкова освіта	11	83
Підсилювачі ефективності	3	57
Вища освіта та професійна підготовка	4	42
Ефективність ринку товарів	5	88
Ефективність ринку праці	3	17
Рівень розвитку фінансового ринку	6	121
Оснащеність новими технологіями	4	85
Розмір ринку		29
Фактори розвитку й інноваційного потенціалу	2	65
Рівень розвитку бізнесу	1	63
Інновації	3	63

Таблиця 3. Позиції регіонів України у 2010 р. за 12 складовими конкурентоспроможності [8]

Індекс глобальної конкурентоспроможності	Київ	Дніпропетровська	Закарпатська	Львівська	АР Крим	Донецька	Харківська	Полтавська	Черкаська	Хмельницька	Запорізька	Одеська	Луганська	Херсонська	Волинська	Рівненська	Івано-Франківська	Сумська	Житомирська	Вінницька
<i>Основні вимоги</i>																				
Складова 1: Державні та приватні інститути	17	13	1	3	19	7	9	11	6	18	14	15	2	12	4	8	16	10	5	20
Складова 2: Інфраструктура	3	2	10	4	1	5	9	8	13	6	11	7	17	14	19	18	16	12	20	15
Складова 3: Макроекономічна оцінка	Оцінка за цим фактором проводилася на рівні країни																			
Складова 4: Охорона здоров'я та початкова освіта	1	11	5	7	2	19	4	8	16	3	12	13	20	17	6	9	14	18	15	10
<i>Підсилювачі ефективності</i>																				
Складова 5: Вища освіта та професійна підготовка	1	4	7	6	2	5	3	9	17	10	8	15	12	13	14	11	18	20	16	19
Складова 6: Ефективність ринку товарів	1	5	10	4	20	12	3	8	2	6	13	16	7	9	15	18	14	19	11	17
Складова 7: Ефективність ринку праці	2	3	1	19	5	11	8	14	12	15	18	6	17	9	16	13	7	10	4	20
Складова 8: Рівень розвитку фінансового ринку	2	6	19	1	20	4	9	11	10	3	8	14	5	18	12	7	15	13	16	17
Складова 9: Оснащеність новими технологіями	1	4	2	6	10	3	5	13	7	17	14	9	18	8	12	16	15	19	11	20
Складова 10: Розмір ринку	Оцінка за цим фактором проводилася на рівні країни																			
<i>Фактори інновацій та розвитку</i>																				
Складова 11: Рівень розвитку бізнесу	5	1	4	16	3	6	9	10	14	12	7	8	2	18	11	15	13	20	17	19
Складова 12: Інновації	1	3	4	2	15	5	6	9	11	20	7	17	8	10	13	19	12	14	18	16

З табл. 4 видно, що порівняно з іншими регіонами в Дніпропетровській області більш розвинута інфраструктура (2 позиція з 20), вище ефективність ринку товарів (3 позиція з 20), інтенсивніше впроваджуються інновації (3 позиція з 20), відзначається оснащеність новими технологіями (4 позиція з 20), а тому можна використати підсилювачі

ефективності та інноваційний потенціал для розвитку промисловості в цілому і підприємств кожної галузі, зокрема.

Для визначення конкурентних переваг Дніпропетровської області доцільно порівняти її позиції у міжнародному рейтингу та позиції України в цілому (табл. 5).

Таблиця 5. Позиція України та Дніпропетровської області у порівнянні

Субіндекси	Відносна позиція України	Відносна позиція Дніпропетровської області
Індекс глобальної конкурентоспроможності	82	65
Загальні вимоги	94	82
Державні та приватні інститути	120	109
Інфраструктура	78	67
Макроекономічна стабільність	106	101
Охорона здоров'я і початкова освіта	68	83
Підсилювачі ефективності	68	57
Вища освіта та професійна підготовка	46	42
Ефективність ринку товарів	109	88
Ефективність ринку праці	49	17
Рівень розвитку фінансового ринку	106	121
Оснащеність новими технологіями	80	85
Розмір ринку	29	29
Фактори розвитку й інноваційного потенціалу	80	65
Рівень розвитку бізнесу	91	63
Інновації	62	63

Як видно з табл. 5, Дніпропетровська область має ті ж тенденції, якими характеризується розвиток України. Проте, Дніпропетровська область має більш сильну

позицію за кожною складовою індексу глобальної конкурентоспроможності (рис. 1), що свідчить про більш сприятливі можливості потенційного розвитку.

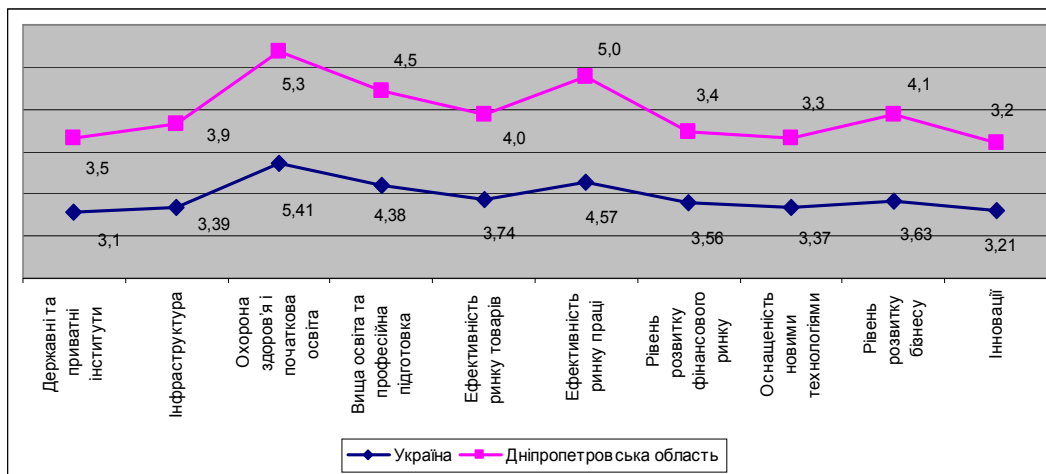

Рис. 1. Порівняння складових конкурентоспроможності України і Дніпропетровської області

Якщо проаналізувати фактори негативного впливу на ведення бізнесу, то для Дніпропетровської області найбільш значущими є нестабільність політики – 22 % (для України цей показник складає 17 %), податкова політика – 21 % (для України – 14 %), податкові ставки – 10 % (для України – 8 %), інфляція – 10 % (для України – 10 %).

Серед конкурентних переваг Дніпропетровської області (краще ніж середнє по Україні) можна відзначити: рівень розвитку бізнесу (1 позиція з 20), рівень розвитку інфраструктури (2 позиція з 20), ефективність ринку праці та інновації (3 позиція з 20). За цією характеристикою слід

констатувати, що Дніпропетровська область має значні конкурентні переваги щодо власного розвитку, а, отже, і передумови для підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств.

Одним з інструментів такого підвищення є використання результатів визначення індексу глобальної конкуренції та його складових у порівнянні з середніми значеннями по Україні. Дніпропетровська область займає вищу позицію як в цілому, так і загальними вимогами, за підсилювачами ефективності та факторами інновацій і розвитку (рис. 2).

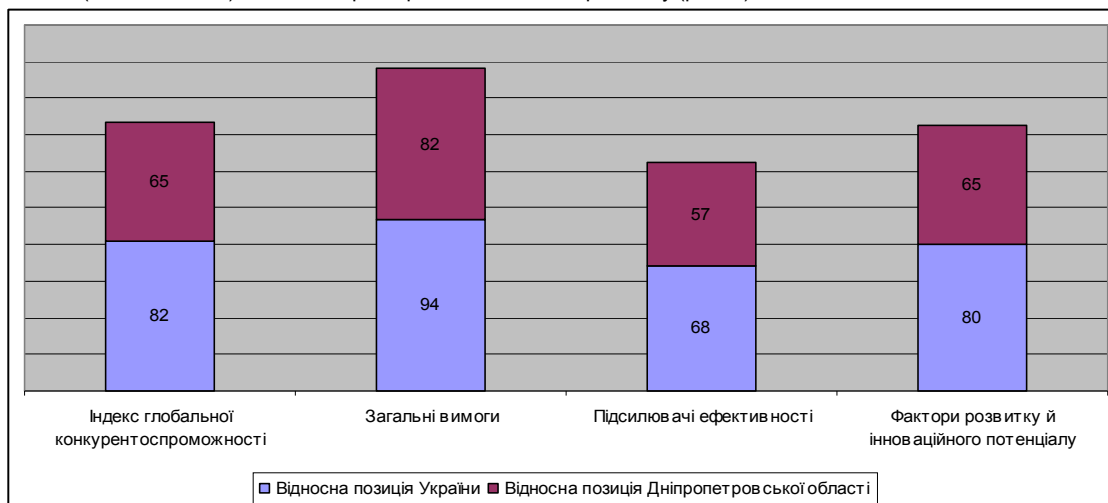

Рис. 2. Позиція України та Дніпропетровської області за основними складовими

Аналіз складових індексу глобальної конкурентоспроможності дозволяє констатувати потенційні конкурентні можливості розвитку промислових підприємств Дніпропетровської області. А тому їх першочерговим завданням є здатність використовувати ці конкурентні переваги для розвитку ресурсного потенціалу і досягнення певного рівня конкурентоспроможності. Іншими словами, рівень конкурентоспроможності країни та окремих її регіонів є зовнішніми факторами забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

А внутрішні фактори, тобто, потенційні ресурсні можливості підприємства дозволяють забезпечити ефективність його діяльності за визначенням вектором розвитку. У цьому сенсі важливим моментом є оцінка очікуваної конкурентоспроможності промислових підприємств, для проведення якої найбільш прийнятним є метод визначення конкурентоспроможності за середньозваженим арифметичним показником. За цим методом нами пропонується інтегральний метод за критеріальним підходом на підставі показників, які більш точно відображають момент переваги споживачів у

виборі продукції того чи іншого виробника, а ресурсний потенціал – конкурентну позицію підприємства на певному товарному ринку [4].

За цим підходом оцінка конкурентоспроможності підприємств, на нашу думку, може бути проведена за формулою:

$$K_{СП} = \sum_{i=1}^n K_i V_i \quad (1)$$

де $K_{СП}$ – інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства; K_i – коефіцієнти конкурентоспроможності за відповідними блоками фінансового, виробничого, маркетингового, організаційного потенціалу та менеджменту; V_i – коефіцієнти вагомості кожного блоку.

При цьому, до блоку фінансового потенціалу включаються рентабельність продажів та рівень витрат виробництва; до блоку виробничого потенціалу – середньорічні темпи зростання обсягів виробництва, темпи зростання обсягу продукції на одного працівника, коефіцієнти фондівіддачі, оборотності виробничих запасів, придатності основних засобів; до блоку

маркетингового потенціалу – відносна частка ринку у регіоні, питома вага аналогічних асортиментних різновидів за номенклатурою конкурентів у загальному асортименті, питома вага продажу товарів-аналогів у товарній структурі найбільших споживачів; до блоку організаційного потенціалу та менеджменту – рівень заробітної плати до обсягу продажу, питома вага працівників з вищою та спеціальною освітою, що відповідає сфері діяльності, коефіцієнт стійкості кадрів, питома вага управлінців в загальній кількості працівників.

Коефіцієнт $K_{сп}$ є інтегральною числовою характеристикою конкурентоспроможності. Чим більше його значення, тим вище конкурентоспроможність підприємства, виходячи з можливостей його ресурсного потенціалу. Такий підхід дозволяє оцінювати власний потенціал для забезпечення конкурентоспроможності порівняно з компанією-еталоном та конкурентами для оперативної зміни або коригування стратегії розвитку на відповідному рівні.

Запропонована методика оцінки є досить простою, базується на загальновідомих статистичних методах екстраполяції і зручна для розрахунків і розуміння її менеджерами всіх рівнів управління. На підставі оцінок конкурентоспроможності конкретного підприємства та передумов позитивної динаміки розвитку регіону і держави, можна прогнозувати такий рівень конкурентоспроможності, який дозволяє забезпечувати ефективність функціонування та управляти нею, підтримуючи конкурентоспроможність на достатньому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вищенаведене дає можливість констатувати, що конкурентоспроможність є узагальнюючим показником як рівня розвитку, так і пріоритетів країни, регіону, а всередині і підприємства залежно від рівня означеного розвитку. Тож, базуючись на вищезначених підходах та результатах дослідження особливостей і тенденцій розвитку України і Дніпропетровського регіону за складовими глобального індексу, можна рекомендувати використовувати їх для розробки стратегічної програми підвищення рівня конкурентоспроможності та управління ним.

Список використаної літератури:

1. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=57967&cat_id=57966 2. Концепция экономического развития на 2008-2015 гг. Фонд “Экономическое развитие” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.feg.org.ua/docs/ua_economics.pdf 3. Соціально-економічне становище України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> 4. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: управління, оцінка, стратегія: Монографія / В.А. Павлова, О.В. Кузьменко, В.М. Орлова, Г.А. Рижкова. – Д.: Вид-во ДУЕП ім. А. Нобеля, 2011. – 352 с.

5. Жамойда А.А. Концепция конкурентоспособности предприятия / А.А. Жамойда // Экономика промышленности. – 2008. – № 1(40). – С. 59-67. 6. Проект по оценке конкурентоспособности Украины и ее регионов Фонд “Экономическое развитие” форум [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.feg.org.ua/ru/cms/projects/studying_Ukraine_competitiveness 7. Изосимова Н. 12 столпов конкурентоспособности стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.strategy.com.ua/Articles/Content?id=1359> 8. Отчет о конкурентоспособности Украины 2010. Навстречу экономическому росту и процветанию. Всемирный экономический форум [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.feg.org.ua/docs/Competitiveness_report_2010_ru.pdf 9. Украина опустилась в мировом рейтинге конкурентоспособности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/economy/2010/09/09/713971.html> 10. Конкурентоспособность Украины после кризиса: десять ступенек вниз / Зеркало недели. – 2010. – № 25. – 3-9 июля [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrudprom.ua/digest/Konkurentosposobnost_Ukraini_posle_kkrizisa_desyat_stupenek_vniz.html 11. Лазарева Є.В. Методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності регіона / Є.В. Лазарева, Н.В. Яблонська // Регіональна економіка. – 2011. – № 1(59). – С. 23-31. 12. Соціально-економічне становище регіону: Головне управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dneprstat.gov.ua/public/2011/public_m09.htm

ПАВЛОВА Валентина Андріївна – доктор економічних наук, професор, проректор Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси:

– стратегічне управління, розробка стратегії, шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

ГОНЧАР Лариса Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри товарознавства і торговельного підприємництва Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси:

– підвищення ефективності впровадження логістики на вітчизняних підприємствах.

ГУБАРЄВ Руслан Валерійович – аспірант Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси:

– комплексне оцінювання та управління конкурентоспроможністю.

Стаття надійшла до редакції 02.11.11 р.